

УДК 37.042

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.140427>

*Алла Ревть, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА У ПОЗАКЛАСНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ СУЧАСНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

У статті розкрито концептуальні основи виміру проблеми, обґрунтовано завдання позакласної виховної роботи, що спрямовані на творчу реалізацію потенціалу підлітків. Проаналізовано особистісний, діяльнісно-процесуальний та пошуково-дослідницький підходи до формування творчої особистості учня у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи. Обґрунтовано доцільність використання ідей історичного досвіду формування особистості підлітка у позакласній виховній роботі сучасної української школи.

Ключові слова: підлітки; творча особистість; позакласна виховна робота; загальноосвітня школа.
Літ. 7.

*Alla Revt, Ph.D. (Psychology), Associate Professor of the
General Pedagogy and Preschool Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

USING THE IDEAS OF THE HISTORICAL EXPERIENCE OF FORMING A PERSONALITY OF TEENAGER DURING THE EXTRACURRICULAR EDUCATIONAL WORK OF THE MODERN GENERAL EDUCATION SCHOOL OF UKRAINE

The article reveals the conceptual foundations of the problem's measurement, raises the problem of extracurricular educational work aimed at the creative realization of the potential of adolescents. The personal, activity-procedural and search-research approaches to the formation of the student's creative personality during extracurricular educational work of a comprehensive school are analyzed. The expediency of using the ideas of the historical experience of forming a teenager during extracurricular educational work of modern Ukrainian school is substantiated.

The development of adequate strategies, forms and methods of extracurricular educational work with pupils of a secondary school aimed at forming a creative personality, which plays a special role at the present stage of civilization development, is characterized.

The purpose of the article is to outline the peculiarities of the ideas of historical experience of the formation of the adolescent's personality during extracurricular educational work of the modern comprehensive school of Ukraine. In studying the formation of the teenager's creative personality during extracurricular educational work, we analyzed a large number of educational work plans, scientific sources and concluded that the necessary condition for this process is to take into account the psychological and pedagogical features and to use the psychological and pedagogical techniques, cooperation between teachers, parents and the public. It is revealed that the psychological patterns of the personality of adolescence, when there is a sense of adolescence and the associated desire for independence, are important.

It is determined that in formation of the personality of the student, in particular the teenager, proper place should be given to the teacher, the class teacher who plans the educational process, prepares the student for the future adult life, taking into account the features of the classroom and each student.

It has been established that for the effective work of the class teacher, pedagogical skill, which combines intuition, inspiration, talent, and aspiration for constant self-improvement, psychological and pedagogical and socio-pedagogical knowledge is extremely important.

Keywords: the teenagers; a creative personality; an educative work; the out-of-school educative work; a general school.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні існує потреба в усвідомленні ролі і значенні освіти для формування творців своєї нації, змін і пріоритетів щодо особистості загалом.

Особистісна орієнтація освіти та оновлення її змісту, форм організації виховного процесу,

запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій, як зазначено в Національній доктрині розвитку освіти, є пріоритетними напрямками політики України, що визначають завдання держави в забезпеченні розвитку “творчих здібностей ... і самореалізації особистості” [4, 4].

Орієнтація школи на творчий розвиток

особистості допомагає розширити можливості кожного учня у виборі подальшого життєвого шляху, що допомагає розв'язати актуальні завдання виховання і формування особистості. У цьому плані цінними є і результати дослідження формування особистості підлітка у позакласній виховній роботі упродовж другої половини ХХ ст.

Мета статті – окреслити особливості ідей історичного досвіду для формування особистості підлітка у позакласній виховній роботі сучасної загальноосвітньої школи України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вивчаючи питання формування творчої особистості підлітка у позакласній виховній роботі, ми проаналізували велику кількість планів виховної роботи, традиційних і нетрадиційних занять, проведених учителями і виховниками загальноосвітніх шкіл, численні збірки методичних матеріалів, які побачили світ у різних видавництвах, що дає можливість підтвердити потребу використання найбільш дієвих напрямів позакласної виховної роботи минулого на сучасному етапі розвитку школи.

Серед основних напрямів формування творчої особистості підлітка визначено:

- урахування психолого-педагогічних особливостей і використання психолого-педагогічних методик формування творчої особистості підлітка у позакласній виховній роботі;
- співпрацю вчителів, батьків, громадськості у напрямі формування творчої особистості учня;
- оптимізацію формування творчої діяльності учнів шляхом проведення різноманітних форм позакласної виховної роботи в школі (індивідуальні, групові та масові);
- забезпечення високого рівня індивідуалізації виховного процесу в школі [1, 113].

З 90-х рр. ХХ ст. актуалізувалася проблема формування творчої особистості підлітків. Однак тоді превалювала ідейність без підтвердження на практиці. І хоча, з одного боку, зростали потреби у висококваліфікованих фахівцях, з іншого, руйнація економічних засад розвитку країни призвела до занепаду виховних позицій школи. Зокрема, скорочувалася кількість педагогічних працівників, не виділялися ставки на оплату праці керівників гуртків тощо.

Водночас різко проявлялися негативні тенденції у позакласній виховній роботі. Попри зростання потреби у висококваліфікованих фахівцях, руйнація економічних засад розвитку країни спричинила втрату виховних позицій школи. Виникали суперечності: між потребами у

формуванні творчої особистості та застарілим законодавством, яке існувало на початку 90-х рр. ХХ ст.; між прагненням держави створити основи системи позакласної виховної роботи з підлітками та їх небажанням брати участь у позакласній виховній роботі школи; між попитом на висококваліфікованих працівників і недбалим ставленням до творчої роботи з підлітками загалом. Зрозуміло, що низька оплата праці учительства, плінність кадрів у школі, негативний вплив телебачення тощо призвели не лише до того, що навіть у творчих, обдарованих підлітків зникло бажання працювати у гуртках, клубах, а й загалом до зростання величезної кількості “дітей вулиці”.

Усвідомлюючи важливість виховної роботи з підлітками, держава намагалася виправити ситуацію. У 1992 р. прийнято програму “Творча обдарованість”, спрямовану на розвиток творчої особистості учня, однак впровадити її у практику роботи шкіл вдалося не повністю. Лише окремі області розробили на її основі свої комплексні програми роботи з такою категорією учнів, зокрема і підлітків. Зокрема, автори моделі творчої особистості В. Алфімов, М. Артемов та Г. Тимошко, яка здійснювалася в умовах ліцею при Донецькому університеті, пропонували своє бачення позакласної виховної роботи щодо формування творчої особистості підлітка [2].

Досвід минулого переконує, що ефективними для виховання творчої особистості було проблемне, диференційоване та програмоване навчання, застосування пошукових і творчих методів. При цьому варто особливо заохочувати оригінальність, нестандартність ідей у процесі навчання.

Зауважимо, що в умовах сьогодення українська освіта не може і не повинна існувати окремо від держави. Доречним тут є використання досвіду зарубіжних країн, у яких інституції підготовки педагогів формувалися не одне десятиліття. Заради справедливості скажемо, що перспективи роботи з творчою молоддю в Україні адекватні світовим тенденціям розвитку середньої освіти.

Однак в Україні погано спрацював практичний напрям, який передбачав організацію індивідуальної та диференційовано-групової роботи підлітків, залучення школярів до колективних творчих справ тощо. Тому можемо дійти висновку, що нині в Україні активно сформувався, на жаль, не творець, а людина з раціоналістично-споживацьким ставленням до цінностей і явищ культури, неспроможна толерантно співіснувати в соціальному

середовищі. Сутність її діяльності спрямована на задоволення власних потреб, а якщо на перешкоді стають норми, вони сприймаються як шкідливі й непотрібні [3, 11].

На початку XXI ст. робота у цьому напрямку дещо урізноманітнілась. Змінився час, тобто зовнішні умови для формування творчої особистості підлітка: нові інформаційні технології навчання і виховання, інтернет як середовище самореалізації, комп'ютерні ігри, характер взаємодії на рівні учитель – учень змістився у бік зростання дистанції, зросла роль засобів масової інформації у нав'язуванні власних цінностей.

Концептуальними засадами формування творчої особистості підлітка стало: визнання творчої діяльності як важливої складової актуалізації творчих потенцій підлітка; включення підлітків у цілеспрямовану діяльність, не обмежену певними чітко визначеними умовами, що не тільки сприяло мобілізації можливостей особистості, а й збагачувало її відповідними знаннями, уміннями й навичками завдяки різноманітним формам творчої діяльності; опертя на колективну діяльність, що стимулює розвиток творчих здібностей індивіда; позитивна емоційна атмосфера, яка плідно впливає на розвиток і формування особистості, розкриття її індивідуальності; орієнтування на співпрацю і співтворчість як головну умову створення позитивної емоційної атмосфери, що викликає стійкість інтересу до позакласної діяльності [5, 52 – 54].

Формування творчої особистості підлітка полягало й у характері стосунків особистості і колективу, школи і особистості. На жаль, мало враховувалися психофізіологічні особливості підлітка (його задатки й можливості, здібності, особливості нервової системи, темпераменту тощо). Виховна робота з підлітками потребувала використання характерного для цього віку потягу до самостійності, нестандартності у поведінці як форми утвердження власного “Я”. Тому в цей період учням слід надати максимальні можливості самоорганізації як способу самоствердження.

Важливе значення мало врахування психологічних закономірностей особистості, коли виникають почуття дорослості та пов'язане з цим прагнення до самостійності. У підлітковому віці відбувається інтенсивне формування самосвідомості, самооцінки, провідними є особистісне спілкування і навчально-професійна діяльність. Розвиток підлітка – це завжди рівняння на дорослого. Тому гасло “дорослий поруч” має стати найважливішою умовою виховання і розвитку його творчої особистості [7].

Отже, у формуванні особистості школяра, зокрема підлітка, належне місце відводимо педагогу, класному керівникові, який планує виховний процес, готує школяра до майбутнього дорослого життя, урахуваючи особливості класного колективу та кожного учня. Формування особистості, здатної до творчої діяльності, – актуальне завдання сучасної школи, що вимагає від учителя працювати творчо, оригінально й активно розв'язувати навчально-виховні завдання, досягати творчого результату шляхом систематичних цілеспрямованих спостережень, застосовувати педагогічний експеримент, критично використовувати педагогічний досвід у процесі різних видів діяльності [7].

Педагог повинен створити атмосферу співтворчості, співпраці, довірливі відносини між вихователем і вихованцем, що є запорукою ефективності виховання та навчання підлітків, пізнання ними навколишнього світу. Підліток оцінює період навчання у школі значною мірою залежно від того, якою була його роль у класі та як ставилися до нього класний керівник та однокласники. Тому проникнення у внутрішній світ підлітка, почуття поваги до його особистості, створення доброзичливого мікроклімату між учнями та класним керівником є важливим чинником творчого розвитку, навчання і виховання.

Для ефективної роботи класного керівника надзвичайно важлива педагогічна майстерність, яка об'єднує інтуїцію, натхнення, талант, прагнення до постійного самовдосконалення, психолого-педагогічні та соціально-педагогічні знання. Однією з важливих рис педагогічної майстерності є педагогічна спостережливість, яка проявляється у виявленні психологічних особливостей кожного учня класу, зокрема та інтересів учнів загалом. Класний керівник повинен цікавитися, які книги вони читають, чим захоплюються, як проводять дозвілля, як будують взаємовідносини із вчителями-предметниками, що в навчанні дається їм легше, що – важче. Не повинна обминути уваги класного керівника і сфера позанавчальних та позашкільних інтересів підлітка (гурткова, клубна форми роботи, секції, сфера майбутніх професійних інтересів, оточення) [5, 53].

Педагогічне оцінювання рівнів сформованості якостей творчої особистості школяра і класного колективу дає змогу розробити зміст та організаційні форми виховної позакласної роботи, що сприяють формуванню і розвитку якостей творчої особистості. Школа має сформувати особистість, здатну активно перетворювати навколишній світ, максимально реалізувати

власні творчі можливості. Одним із провідних шляхів досягнення означеної мети виступає гуманізація школи, основним завданням якої є формування творчої особистості школяра та його розвиток. Провідною умовою цього виступає готовність педагога до цієї сфери професійної діяльності.

Окремого вивчення потребувала проблема створення системи виявлення і розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів з метою їх підготовки до збагачення творчих можливостей учнів. Провідною умовою, що сприяла розвитку творчої особистості школяра, були вміння вчителя розглядати та вчасно підтримати неповторну творчу індивідуальність кожного школяра. Пошуки раціональних шляхів розвитку особистості школяра спонукали до підвищення професійної активності та громадської свідомості вчителів. Розвиток особистості – складний процес, тому вчителями визначена мета і завдання творчих пошуків, спрямованих на всебічний розвиток і виховання учнів; на стимулювання їхньої розумової сили, розвиток і виховання у них уміння та прагнення до самостійної праці [6].

У навчально-виховному процесі педагогу необхідно створювати умови для розвитку творчої сутності особистості, враховувати, що самореалізація у контексті процесу освіти виступає і метою людського життя, і засобом досягнення смисложиттєвих цілей. Особистість, самореалізуючись, не лише функціонувала в суспільстві, а й вкладає свій творчий, науковий потенціал у суспільний розвиток. Одна з провідних цілей педагога – створення педагогічних умов і обставин, що сприяють (або протидіють) виявленню й реалізації особистісних якостей учня, тобто створення необхідних педагогічних умов для самореалізації особистості. Знання про можливі шляхи реалізації особистістю своїх потенційних можливостей, заснованих на загальнолюдському досвіді, є для вчителів найбільш цінними й актуальними.

Висновки. Для організації виховного процесу на належному рівні від учителів, вихователів, організаторів позакласної діяльності в навчальному закладі вимагається висока професійна компетентність, педагогічна майстерність, знання методологічних засад сучасної філософії освіти в Україні, розуміння місії педагога.

Вивчення досвіду минулого дає змогу констатувати, що в сучасних умовах розвитку України необхідно вести пошук творчої особистості, створювати умови для реалізації її

здібностей, розвитку креативних умінь шляхом розробки теоретичних проєктів, участі в різноманітних гуртках, клубах, фестивалях, конкурсах, конференціях, олімпіадах тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайнола Р., Сисоєва С. Педагогічна оцінка вихователем рівня креативності особистості // Виховання основ духовної культури: Зб. наук. праць – Суми: МКВВП “Мрія”, 1992. – С. 112 – 117.
2. Диагностика творческой личности: Книга для учителя / Сост.: В.И. Алфимов, Н.Е. Артемов, Г.В. Тимошко. – Донецк, 1993. – 89 с.
3. Комісаренко Н.О. Творча самореалізація учнів у позакласній діяльності сільської школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 “Теорія та методика виховання” / Н.О. Комісаренко. – К., 2003. – 16 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти: Затверджена Указом Президента України від 27 квіт. 2002 р. № 347 // Освіта. – 2002. – 24 квіт. – 1 трав. (№ 26). – С. 2–4.
5. Руденко Л. Інноваційний підхід до формування творчих здібностей учнів у позаурочній виховній діяльності / Людмила Руденко // Рідна школа. – 2003. – №9. – С. 52 – 54.
6. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість: Монографія / С.О. Сисоєва. – Х. – К.: Книжкове видавн. “Каравела”, 1998. – 150 с.
7. Сущенко Т.І. Корекція парадигми сучасного педагогічного процесу. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр. / Т.І. Сущенко / Редкол.: Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Київ – Запоріжжя. – Вип. 17. – 2000. – 228 с.

REFERENCES

1. Vajnola, R. & Sysojeva S. (1992). Pedagoghichna ocinka vykhovatelem rivnja kreatyvnosti osobystosti [Pedagogical assessment by the teacher of the level of creativity of the individual]. *Education of the fundamentals of spiritual culture: a Collection of scientific works*. Sumy: MKVVP “Mrija”. pp. 112 – 117. [in Ukrainian].
2. Alfymov, V.Y., Artemov, N.E. & Tymoshko, Gh.V. (Eds.). (1993). *Dyaghnostyka tvorcheskoj lychnosti* [Diagnosis of the creative personality]. Doneck, 89 p. [in Ukrainian].
3. Komisarenko, N.O. (2003). *Tvorcha samorealizacija uchniv u pozaklasnij dijaljnosti siljskoho shkoly* [Creative self-realization of students in extracurricular activities of rural schools]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 16 p. [in Ukrainian].
4. Nacionaljna doktryna rozvytku osvity: Zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrajiny vid 27

**АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ СТРУКТУРИ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ**

kvit. 2002 r. № 347 [National Doctrine of Education Development: Approved by the Decree of the President of Ukraine from April 27. 2002 № 347]. Osvita, pp. 2–4. [in Ukrainian].

5. Rudenko, L. (2003). *Innovacijnyj pidkhid do formuvannja tvorchykh zdibnostej uchniv u pozaurochnij vykhovnij dijajlnosti* [Innovative approach to formation of creative abilities of students in extra-curricular educational activity]. Kyiv, Ridna shkola, no.9, pp. 52 – 54. [in Ukrainian].

6. Sysojeva, S.O. (1998). *Pedagoghichna*

tvorchistj: Monohrafija. [Pedagogical creativity] Kh. – Kyiv: Knyzhkove vydavn. “Karavela”. – 150 p. [in Ukrainian]

7. Sushhenko, T.I. (2000). Korekcija paradyghmy suchasnogho pedagoghichnogho procesu. [Correction of the paradigm of modern pedagogical process]. *Pedagogy and Psychology of the formation of creative person: the problems and searches: a Collection of scientific works*. (Ed.). T.I. Sushhenko et al. Kyiv – Zaporizhzhja. Vol. 17, 228 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.05.2018

УДК 37.013

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.140429>

Людмила Боровик, кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальнонаукових та інженерних дисциплін
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

**АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ СТРУКТУРИ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ
ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ**

Психолого-педагогічна компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників – це особистісне утворення, процес формування якого є тривалим, складним і передбачає розробку спеціальних сприятливих заходів та втілення їх в освітній процес. До таких заходів можна віднести створення методичної системи формування досліджуваної компетентності під час викладання загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін. У статті методична система представляється як сукупність трьох структурних підсистем: цільової, змістовної та процесуально-організаційної. Кожна підсистема має свої складові елементи, переслідує певні цілі та містить внутрішні зв'язки. Розглянуто зміст представлених підсистем та встановлено відповідність між блоками навчальних дисциплін психолого-педагогічного й професійного спрямування, оптимальними формами і методами їх проведення та складовими досліджуваної компетентності.

Ключові слова: психолого-педагогічна компетентність; майбутні офіцери-прикордонники; методична система; відповідність; форми; методи; навчальні дисципліни; підсистема.

Рис. 1. Табл. 1. Літ. 6.

Lyudmyla Borovyk, Ph.D.(Psychology), Associate Professor,
Associate Professor of the General Scientific and Engineering Disciplines Department
National Bohdan Khmelnytskyi Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine

**AN ANALYSIS AND SUBSTANTIATION OF THE STRUCTURE OF THE METHODOICAL
SYSTEM OF FORMING THE PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCE
OF FUTURE BORDER GUARD OFFICERS**

The psychological and pedagogical competence of future border guard officers is the personal characteristic, the process of formation of which is long, complicated and involves the development of special auspicious measures and their implementation into the educational process. Such measures include the establishment of a methodical system for the formation of the investigated competence in the process of teaching the general military and military-special disciplines. The purpose of the article is to analyze the features and substantiation of the component composition of the methodical system of forming the psychological and pedagogical competence of future border guard officers. In the article, the methodical system is presented in the form of a set of three structural subsystems: target, informational and procedural-organizational. Each subsystem has its own components, has certain goals and has internal connections. The article considers the content of the subsystems presented and establishes the correspondence between the blocks of educational disciplines of psychological and pedagogical and professional orientation, optimal forms and methods of their implementation, and the components of the investigated competence.